

Mia Franck: *Frigjord oskuld: heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman*. Åbo: Åbo akademi, 2009. Diss. 322 s. ISBN 978-951-765-475-3 (Svenska barnboksinstitutets skriftserie nr 106)

Mia Francks avhandling i litteraturvetenskap har begåvats med en enigmatisk titel. Men efter att nu ha läst den kan jag avslöja gåtan, kort och koncist: avhandlingen handlar om hur flicksexualitet gestaltas litterärt. Titelns inledande paradox, "frigjord oskuld", söker fånga det studerades komplexitet och flerdimensionalitet, medan underrubriken "heterosexuellt mognadsimperativ" sätter ord på den teoretiskt informerade metoden (jag återkommer till den).

Primärmaterialet, "svensk ungdomsroman", får också plats i avhandlingstiteln. Dessa svenska ungdomsromaner består av nio stycken välkända sådana skrivna av fyra författare under fem decennier, nämligen Gunnel Beckmans *Tillträde till festen* (1969) och *Ett slag i ansiktet* (1976), Inger Edelfeldts *Juliane och jag* (1982) och *Duktig pojke!* (1983), Peter Pohls *När alla ljuger* (1995) och *Man kan inte säga allt* (1999), Mats Wahls *Lilla Marie* (1995), Katarina Kieris *Ingen grekisk gud, precis* (2002) och *Dansar Elias? Nej!* (2004). Dessa får dessutom en fyllig klangbotten, kan jag tillägga, eftersom Franck kontinuerligt drar relevanta paralleller till andra ungdomsromaner i sin undersökning.

Avhandlingen syftar till att undersöka hur framförallt flickors sexualiteter förhåller sig till heteronormativa gränsdragningar i några svenska ungdomsromaner. Detta utgör avhandlingens språngbräda mot en vidare undersökning av hur sexualitetens begränsa(n)de handlingsutrymme trots allt även härbärgerar inslag av något annat, av något gränsöverskridande. Genom att analysera hur romankaraktärerna mer eller mindre medvetet, och mer eller mindre påtvingat, mognar heterosexuellt visar Franck hur deras skilda förhållningssätt öppnar för skevhet, rentav (viss) förändring. Den förgivettagna heteronormativiteten synliggörs nämligen då de undersökta romankaraktärerna överskrider oskrivna regler eller förhandlar kring sexuella praktiker i stort – sexualitet handlar inte bara om den sexuella akten. Heterosexualitet innefattar till exempel ett ständigt jämförande och rangordnande i relation till annan sexualitet, genus, klass och ålder, påpekar Franck helt riktigt.

Inledningsvis presenteras avhandlingens tolkningsram. Franck myntar det fyndiga begreppet "berättartaktik" (s. 16) som i hennes övergripande mening innebär analyser av textuellt motstånd utifrån narratologi och feministisk queerteori. Sexualitet gestaltas

genom både berättarteknik och "taktik", en term Franck lånat från Michel de Certeau och som betecknar den individuella potentialen att undergräva normer. I syfte att komma åt flera typer av taktiker föredrar dock Franck ordet "skev" framför "queer", så som det introducerats i *Litteraturvetenskaplig tidskrift* 2005:3, eftersom hon menar att det har en vidare innebörd och därför bättre kan fånga även hur sådant som litterär gestaltning av kropp, blick och röst kan agera motstånd.

Ett annat bärande begrepp, som ju rymdes redan i titeln, är "heterosexuellt imperativ". Det har Franck också skapat själv utifrån den feministiska lingvisten Penelope Eckerts term "developmental imperative", som har fått tillägg av queerteoretikern Judith Butlers teorier kring heteronormativitet och performativitet. Med detta vill Francksätta fingret på att del litterära karaktärerna i ungdomsromanerna förutsätts "bli", och växa upp som, heterosexuella, vilket enligt Franck här bildar ett överordnat mognadsimperativ.

Som jag ser det är dessa båda begrepp, "berättartaktik" och "heterosexuellt imperativ", som Franck själv formulerat, centrala för avhandlingen. Därför kunde den teoretiska diskussionen förslagsvis ha hängts upp kring dessa för utveckling av både större tydlighet och djup. Men läsaren får istället möta en mängd enskildheter, utan någon större fördjupning. Till exempel får läsaren sig Foucault till livs vad gäller makt och motstånd, med Gayle Rubin som ett slags korrigerande av hans könsblindhet; Adrienne Richs lesbiska kontinuum; Halberstam och Connell om könsglidning; Skeggs om klass och respektabilitet; Mulvey om blick, Deborah Cameron om språk; med flera. Resultatet blir plottrigt och ett typiskt exempel på den tyvärr vanligt förekommande smörgåsbordsjuka som härbärgerar både kompatibla och inkompatibla smaker. Rubin och Butler har ontologisk skild syn på kön, till exempel, och fungerar därför inte tillsammans i en genusteoretisk avhandling utan vidare diskussion. Ett annat exempel är Rich och Mulvey som hade kunnat diskuteras på plats inne i analysen istället för att ta upp distraherande utrymme i den teoretiska inledningen. Hade verkligen Foucault behövt presenteras så ytligt när en utveckling av de Certeaus taktik-verktyg hade varit mer givande i sammanhanget? Och så vidare. Tyvärr förstärks det plottrigt oprecisa intrycket av vaga uttryck och syftningsfel i stil med det där Eckerts mognadsimperativ sägs beskriva "flickors krav på att uppvisa rätt sorts beteende i förhållande till sin ålder." (s. 30) Det är ju inte *flickornas* krav det talas om här, utan *omgivningens* krav på flickorna.

Efter den teoretiska inledningen är avhandlingen indelad i tre empiriska avsnitt baserade på de tematiska linjer som Franck funnit vara centrala i de studerade verkens berättarmönster. Hon benämner dessa "Bruten romans", "Våldsam norm" samt "Heteronormativt (av)brott", men liksom avhandlingens titel ter sig rubrikerna tämligen enigmatiska. En mer träffsäker formulering av dessa övergripande teman, kanske tillsammans med en mer slagkraftigt enkel karakterisering än den på s. 40–43, hade kunnat ge de påföljande analyserna en tydligare, röd tråd.

I kapitlet "Bruten romans" behandlas Beckmans *Tillträde till festen* och *Ett slag i ansiktet*, respektive Kieris *Ingen grekisk gud, precis* och *Dansar Elias? Nej!*. Att "romansen" blir "bruten", enligt kapitelrubriken, uppfattar jag som att Franck vill peka på texternas problematisering av det heterosexuella mognadsimperativet. Här handlar det framförallt om förhandlingar kring konstruktionen av manlighet och kvinnlighet, och om hur och vilka gränser som kan överskridas. Medan de tidigare Beckman-böckerna handlar om hur flickornabli medvetna om att det finns ett visst förhandlingsutrymme, utgör de senare Kieri-romanerna även förskjutningar av pojkrollen.

I kapitlet "Våldsam norm" dras heteronormativitetens gränsdragningar till sin våldsamma spets. Det handlar om sexualiserat våld i form av våldtäkt och mord i Pohls *När alla ljuger* och *Man kan inte säga allt*, samt Wahls *Lilla Marie*. Normbrott bestraffas, men inte bara i "skamlösa" flickors fall, utan även vad gäller den alltför barnliga som mobbas i Edelfeldts *Juliane och jag*. I "Heteronormativt (av)brott" diskuteras hur även andra begär iscensätts i relation till heteronormativiteten, som syskonincesten i *När alla ljuger* och homosexualitet i Edelfeldts *Duktig pojke!* och (potentiellt) *Juliane och jag*, och kapitlet visar hur även tystnaden kan bli en talande motståndstaktik.

Avslutningsvis vill jag säga att Mia Francks avhandling är ambitiös. Hon har något viktigt att säga, men just därför hade framställningen varit förtjänt av större skärpa och mer träffsäkra formuleringar. För tack vare Franck och hennes gelikar är kvinnlig sexualitet inte längre något mystiskt eller gåtfullt, utan snarare ett intressant svar med plats för motstånd.

Kristina Fjelkestam
fil. dr., lektor i litteraturvetenskap, vid Linköpings universitet.

Kåreland, Lena: *Inga gåbortsföremål: lekfull litteratur och vidgad kulturdebatt i 1960- och 70-talens Sverige*. Göteborg: Makadam, 2009. 272 s. ISBN 978-91-7061-063-9

Ären då "allt var i rörelse": 1960- och 1970-talens författare och kulturdebattörer stod framme på barriaderna och ropade ut nya slagord för litteraturen och poesin. Bilden må vara ett banalt uttryck för tidsandan men äger ändå en viss giltighet.

"Kulturen blev mer demokratisk, konst, litteratur och teater lämnade finrummet och sökte upp nya miljöer, där vardagsmänniskorna befann sig - på stadens gator, hemma vid köksbordet, i arbetet vid det löpandet bandet, på skolgårdar och i klassrum. Det var debatternas decennier, då visioner och utopier lanserades. Diskussionens vågor gick höga om allt från kvinnofrågan, miljön, kärnkraften och en ickekommersiell kultur till mer övergripande frågor om fred, solidaritet och delaktighet."

Så sammanfattas 1960- och 1970-talets konst- och kultursyn av Lena Kåreland i boken *Inga gåbortsföremål*. Här framhävs de vänsterintellektuella inslagen av debatten, men dessa var trots allt inte några röster i marginalen utan utgjorde en del av en den tongivande kultureliten i samtidens debatter om kulturellt och konstnärligt värde. Lekfullheten framhölls i litteratur och konst och här hämtade man många gånger inspiration från barnlitteratur och -kultur.

Under denna period närmade sig vuxen- och barnkulturen varandra på flera spännande sätt. Vuxenförfattarna började intressera sig för barnlitteraturen och en del försök till "gränslös" litteratur för alla åldersgrupper gjordes bland annat av Clas Engström och Siv Widerberg. Tretton etablerade vuxenförfattare, bland andra Hans Alfredson, Sun Axelsson, Per Olov Enquist och Per Wästberg, skrev tillsammans antologin *Hej, vi skriver till dej* (redigerad av Margareta Strömstedt 1969), där de riktade sig till läsare i alla åldrar. Lennart Hellsing fick, med sin debattbok *Tankar om barnlitteraturen* (1963), ett viktigt inflytande för uppskattningen av barnlitteraturen och för att öppna andra författares ögon för barnlitteraturen som en fruktbar inspirationskälla.

Kåreland visar i sin bok fram hela komplexiteten i relationen mellan vuxen- och barnkultur under en period då intresset för barn- och ungdomslitteratur fick ett rejält uppsving. En konsekvens av det stora intresset blev att barn- och ungdomslitteratur infördes som ett

obligatoriskt ämne i lärarutbildningen och som ett forskningsämne vid svenska universitet. Kårelands undersökning visar att barnlitteraturen och vuxenlitteraturen på många sätt går hand i hand i den litteratursyn som präglade tiden. De vänsterinriktade författarna ville särskilt värna om samhällets utstötta och använde sig av nyenkelheten i poesi och prosa för att nå ut till en större och mer klassmässigt differentierad publik. Samtidigt fanns hos många en gnagande medvetenhet om att författarna själva var beroende av sina klassmässiga privilegier för att kunna skriva sin litteratur.

När det gällde barnlitteraturen ifrågasattes tidigare normer där barnet sågs som någon som till varje pris skulle skyddas från de vuxnas angelägenheter och från verklighetens gråare sidor. Vuxenvärlden fördes in i barnlitteraturen samtidigt som det barnliga och lekfulla hyllades på många håll. Författare som Kerstin Thorvall och Sonja Åkesson förde in könsrollsdebatten i bilderboken, som också anpassades till nya krav på vardagsrealim. Under denna period kom också de första skildringarna av förskolemiljö i svenska bilderböcker, något som författaren Siv Widerberg bidrog till med boken *Gertrud på daghem* (1966). Widerberg propagerade för att små barn också behövde få journalistiska reportage tagna ur verkligheten i bilderbokens form.

Undersökningen är ett mycket angeläget tillskott till forskning om värde- och värderingsfrågor i barnlitteraturen. Den här typen av frågor har länge varit eftersatta i forskningen om barnlitteratur, men har börjat uppmärksammas allt mer i olika sammanhang under senare år, inte minst av Kåreland själv som intresserat sig för såväl genusaspektersomestetiskariktningarinombarnlitteraturenitidigare forskning. De olika tongångarna i debatten under just 1960- och 1970-talen är särskilt intressanta att studera ur ett sådant perspektiv, eftersom det var under den här perioden som barnlitteratur började tas på allvar och tilldrog sig intresse från många olika ålders- och samhällsgrupper. Perioden är också högst aktuell idag eftersom en stor del av dagens föräldrar och barnlitteraturskapare är uppvuxna under dessa år och på olika sätt tagit intryck av den litteratur som gavs ut och den debatt som fördes då.

Kåreland belyser perioden och förhållandet mellan vuxen- och barnlitteratur ur flera olika perspektiv. Efter två ganska utförliga kapitel som beskriver kulturdebattens breddning under denna tid och hur konst och litteratur går i nya riktningar ges utförliga nedslag i några viktiga opinionsbildare och författarskap under perioden: Margareta Strömstedt i *Dagens nyheter*, poeten Sandro Key-Åberg, författaren Siv Widerberg och poeten och journalisten

Lars Bäckström. Dessa nedslag konkretiserar på ett tacksamt sätt några av de fenomen som Kåreland snabbt skyndar förbi i de första två kapitlen. I de sistnämnda tecknas ett myller av röster och tendenser i 1960-talet och 1970-talet på ett sätt som ger ett flyktigt och lite rörigt intryck, men komplexiteten i förhållandet mellan de olika rörelser och riktningar som Kåreland skildrar ursäktar till viss del denna snabba framfart. Materialet som Kåreland sållat fram sitt urval ur är nästintill oändligt rikt och det skulle därför vara rimligt att skriva minst en dubbelt så tjock volym som kunde tillåta ännu fler nedslag i enskilda opinionsbildares och författares insatser. En sådan uppgift skulle naturligtvis vara mycket tidskrävande och mer än man kan begära av en enskild forskare. Låt oss därför hoppas att Kårelands bok kan inspirera till ytterligare belysningar av ett rikt och mångfacetterat ämne.

*Sara Kärrholm, Fil dr, Litteraturvetenskap,
Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet*